

Sonja Forss
Suomen ympäristökeskus
Maisema-alueiden päivytysinventointien
ohjaus- ja arviointiryhmän (MAPIO) sihteeri

Viljelymaisemaa Keski-Pohjanmaalla. Kuva: Tapio Heikkilä.

Maaseutumaisemat kartoitetaan

Suomessa on 156 valtakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta. Ne ovat Suomen edustavimpia maaseudun kulttuurimaisemia, joiden arvo perustuu sekä monimuotoiseen kulttuurivaikutteiseen maaseudun luontoon että hoidettuun viljelymaisemaan ja perinteiseen rakennuskantaan. Alueet, jotka on listattu vuonna 1995, inventoidaan nyt uudestaan ympäristöministeriön hankkeena.

Maisemansuojelu ja -hoito Suomessa

Suomessa maisemansuojelua ja -hoitoa ohjaa sekä luonnonsuojelulaki että maankäyttö- ja rakennuslaki. Maankäyttö- ja rakennuslakiin sisältyvien valtakunnallisten

alueidenkäyttötavoitteiden mukaan arvokkaiksi määritellyt inventoidut maisema-alueet tulee huomioida kaavoituksessa. Maankäytön ohjauksen avulla voidaan turvata kulttuurimaisemien arvojen säilyminen.

Luonnonsuojelulain nojalla taas voidaan

perustaa maisemanhoitoalueita, joilla erityisesti edistetään maisemanhoitoa. Alueille laaditaan maisemanhoitosuunnitelmat ja hoidon suunnittelussa ja toteutuksessa pyritään mahdollisimman suureen paikallisten osallistumiseen. Toistaiseksi Suomessa on perustettu kolme maisemanhoitoaluetta valtakunnallisesti arvokkaille maisema-alueille ja kaksi maakunnallisesti arvokkaille alueille.

Maisemansuojelua ohjaa lisäksi Eurooppalainen maisemayleissopimus, joka täytti tänä vuonna kymmenen vuotta. Suomessa sopimus on ollut voimassa vuodesta 2006. Tämä Firenzen sopimus on ainoa kansainvälinen sopimus, joka koskee yksinomaan maisemaa. Se kattaa luonnonmaisemien ja maaseudun kulttuurimaisemien lisäksi myös kaupunkimaisemat, ja sen tavoitteena on maisemansuojelun, -hoidon ja -suunnittelun edistäminen sekä eurooppalaisen yhteistyön järjestäminen maisemaa koskevissa asioissa.

Maisemamaakunnat

Suomi on edellisen valtakunnallisen maisemainventoinnin yhteydessä jaettu kymmeneen maisemamaakuntaan ja kukin maisemamaakunta 1–10 maisemaseutuun. Jako perustuu sekä alueiden luontoon että kulttuurihistoriaan. Suomessa sekä luonnon- että kulttuuripiirteet vaihtuvat hitaasti, eikä jako selkeisiin rajattuihin alueisiin ole helppoa. Jaossa tarkasteltiin maisemakuvan vaikuttavia luonnonpiirteitä, kuten maanpinnan muotoja, maaperää, kasvilisua sekä veden ja maan jakautumista. Lisäksi jakoon vaikuttivat maaseutumaiseman kulttuuripiirteet.

Tyypillisiä piirteitä Suomen eri osien maisemassa ovat esimerkiksi maan keski- ja itäosien laajat järvi-alueet ja Itä-Suomen vaarat ja vaara-asutus. Itä-Suomessa maatalouden piirteinä on aikaisemman intensiivisen kaskeamisen vaikutus, joka näkyy vielä runsaana lehtipuustona.

Rannikolla on alavaa muinaista merenpohjaa, jossa on paljon jokia ja jokilaaksoissa laajoja, viljavia viljelyalueita. Etenkin

Pohjanmaalla on tasainen maasto ja paljon laajoja peltoja. Etelärannikolla pitkä maatalousperinne näkyy maisemassa. Rannikon tuntumassa saaristolla on suuri vaikutus maisemaan, etenkin lounaassa. Lounaassa ovat tyypillisiä myös suuret kartanot ja ruukit.

Soita on paljon pohjoisessa ja ne jatkuvat maan itä- ja länsiosiin. Lännessä suuri osa pelloista onkin raivattu soille. Lapissa maisemaan vaikuttavat soiden lisäksi tunturit ja vaarat, isot joet, sekä poronhoito. Viljelyä on vain vähän.

Uudessa aluevalikoimassa pyritään saamaan mukaan alueita edustavasti jokaisesta maisemamaakunnasta ja maakuntien sisäisesti eri maisemaseuduista.

Arvokkaat maisema-alueet

Arvokkaat maisema-alueet ovat Suomen edustavimpia ja parhaiten säilyneitä maaseutumaisemia. Nykyiset 156 aluetta on vahvistettu valtioneuvoston päätöksellä vuonna 1995 koko maan kattavien inventointien jälkeen. Listaukseen sisältyy myös maisemanähtävyyksiä.

Valtakunnallisen inventoinnin jälkeen osassa maakuntia on tehty myös maakun-

Maalaiskylä Auttoisen ja Vesijaon arvokkaalla maisema-alueella. Padasjoki, Päijät-Häme. Kuva: Tapio Heikkilä

Laidunaluetta Skärlandetin maisemanhoito-alueella. Tammisaari, Uusimaa. Kuva: Sonja Forss.

nallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventointeja. Maakunnallisesti arvokkaat alueet eivät välttämättä ole ihan yhtä hyvin säilyneitä, tai maisemiltaan yhtä monipuolisia, kuin valtakunnallisesti arvokkaat, mutta ovat silti maakunnan tasolla edustavia.

Koska maisema-alueiden arvo perustuu osaltaan maatalousympäristöjen luontoon, voi maisema-alueiden vaaliminen edistää myös arvokkaan luonnon säilymistä. Maisema-alueilla on usein maatalousympäristön uhanalaisten lajien tarvitsemia ympäristöjä, kuten niittyjä, metsäsaarekkeita ja avo-ojia.

Arvokkaiden maisema-alueiden rajauksesta ei sinänsä seuraa suoranaisia maankäytön rajoituksia, vaan maankäyttöä alueilla pyritään ohjaamaan mahdollisimman vähän maisemaa heikentäväksi. Metsäisillä alueilla voidaan esimerkiksi ohjata metsäsuunnittelua, kuten aukkojen muotoa ja kokoa, niin että maisemavaikutukset pysyvät mahdollisimman pieninä. Metsänreunat ovat usein luonnollisia rajoja ja reunavyöhykkeitä maisema-alueilla, joten niillä on oleellinen merkitys maisema-alueiden laadulle. Muita luontaisia kulttuuriympä-

ristöjen rajoja voivat olla esim. vesistöt tai selänteet.

Uusi inventointi 2010–2014

Maisema muuttuu jatkuvasti ja myös maisemanhoitoa ja -suojelua ohjaava lainsäädäntö on muuttunut vuoden 1995 jälkeen, jolloin nykyiset maisema-alueet määriteltiin. Nyt tehtävillä päivitysinventoinneilla halutaan tarkistaa aluevalikoima, arvoluokitus ja rajaukset, niin että ne ovat ajantasaiset ja vastaavat uudistunutta ohjausta. Kokonaiskuvan saamiseksi on samalla syytä inventoida myös maakunnallisesti arvokkaat alueet.

Lähtökohtaisesti inventoidaan nykyiset 156 maisema-aluetta, mutta muita mahdollisia valtakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita voi löytyä muun muassa maakunnallisesti arvokkaista alueista, tai muiden kulttuuriympäristön inventointien perusteella. Museovirasto päivitti viime vuonna listansa valtakunnallisesti merkittävistä rakennetuista kulttuuriympäristöistä. Vanhassa listassa vuodelta 1993 monet alueet olivat huomattavasti laajempia kuin uudessa, jossa kohteet on rajattu aiempaa tarkemmin koskemaan vain rakennettua ympäristöä. Nyt pois pudonneet, maisema-arvoja omaavat alueet tarkistetaan maisema-alueinventoinneissa.

Paikallisten tuntemusta alueestaan on myös tarkoitus hyödyntää. Kyläyhdistyksillä ja muilla paikallisilla järjestöillä ja toimijoilla voi olla tiedossa hyvin säilyneitä ja hoidettuja alueita, jotka kannattaa ottaa mukaan tarkasteluihin.

Inventoinneissa kerätään tiedot sekä luonnon- että kulttuuripiirteistä ja kuvaillaan kokonaisuutta, eli maisemakuvaa ja maisemarakennetta. Tietojen pohjalta alueet arvioidaan ja rajataan tiettyjen kriteerien mukaan. Keskeisimmät kriteerit ovat luonnon- ja kulttuuripiirteet ja niiden edustavuus, maisemakuva ja alueen kokonaisuus, alueen elinvoimaisuus sekä mahdolliset maisemahäiriöt.

Tarkastelu rajataan maaseutumaisemaan ja erityisesti viljelymaisemaan. Suomessa on kuitenkin paljon maantieteellistä vaihte-

lua maisemassa, ja esimerkiksi Itä-Suomessa viljelymaisemaan liittyy myös laajoja metsäisiä alueita. Rannikolla ja saaristossa on myös erilaiset lähtökohdat kuin muualla maassa ja siellä voivat arvotuksen kriteerit jonkin verran poiketa muualla käytetyistä. Myös saamelaisalueella voivat erityiset kulttuuriset piirteet vaikuttaa arvioinnin kriteereihin.

Alueiden arviointi

Inventoinneissa huomioidaan sekä alueiden luontoarvot että kulttuuriperintö, ja arvot perustuu maiseman ominaispiirteiden edustavuuteen, harvinaisuuteen, monipuolisuuteen, alkuperäisyyteen ja historialliseen kerroksellisuuteen ja kertovuuteen.

Perinteisten elinkeinon jatkuvuus ja viljelyalueiden elinvoimaisuus ovat tärkeää maiseman arvojen säilymiselle. Arvot ovat syntyneet ihmisen toiminnan tuloksena, ja ne voivat säilyä ainoastaan samaa toimintaa jatkamalla. Alueiden maisema-arvojen säilymisen suurin uhka onkin viljelyn loppuminen, ja umpeenkasvun kautta maisemakuvan muuttuminen ja luonnon köyhtyminen, sekä rakennusten rapistuminen. Myös sopimaton uudisrakentaminen voi muuttaa maisemakuvaa ja -rakennetta, esimerkiksi taajamien hallitsemattoman laajenemisen ja suurten kauppakeskusten rakentamisen seurauksena.

Inventoituja alueita arvotettaessa otetaan huomioon myös mahdolliset arvoa laskevat maisemahäiriöt. Niiden vaikutusta arvioidessa pitää kuitenkin huomioida häiriön pysyvyys ja toisaalta palautuvuus. Esimerkiksi kallion läpi räjäytetty tie on pysyvä maisemamuutos, kun taas hyvin suunnitellut hakkuut metsissä ovat palautuvia häiriötä, jotka häviävät metsän uusiutuessa.

Inventoinnit alkaneet tänä vuonna

Inventoinnit tehdään maakunnittain, pääsääntöisesti ELY-keskuksissa tai ELY-keskusten ja maakuntien liittojen yhteistyönä vuosina 2010–2014. Esimerkiksi Pohjois-Karjalassa ELY-keskus on tänä vuonna in-

ventoinut valtakunnallisia alueita ja maakunnan liitto maakunnallisia alueita.

Tämä vuonna inventoinnit tai niiden suunnittelu on aloitettu myös Hämeessä, Pirkanmaalla, Etelä-Savossa, Etelä-Pohjanmaalla ja Lapissa. Uudellamaalla inventoidaan parhaillaan maakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita, ja valtakunnallisesti arvokkaat inventoidaan seuraavaksi.

Malli-inventoinnit tehtiin viime vuonna Keski-Suomessa ja Pohjois-Savossa. Malli-inventoinneissa ei tullut esille kovin suuria muutoksia nykyisiin maisema-alueisiin verrattuna. Osalle alueista ehdotettiin rajuusmuutoksia, ja parin alueen ehdotettiin muuttuvan maakunnallisesti arvokkaaksi. Maisemat olivat pääsääntöisesti säilyneet hyvin. Tämän perusteella suuria muutoksia ei ole odotettavissa muualtakaan maasta. Alueita varmaan putoaa pois, mutta toisaalta löytyy varmasti myös uusia. Etelä-Suomen ja erityisesti Uudenmaan tilanne on kiinnostava yhä tiiviimmän asutuksen takia.

Maisema-alueiden inventointia ohjaa ympäristöministeriön asettama työryhmä, jossa on edustettuna ympäristöministeriö,

Karjaa laitumella Skärlandetin maisemanhoitoalueella. Tammisaari, Uusimaa. Kuva: Sonja Forss.

maa- ja metsätalousministeriö, Suomen ympäristökeskus, Metsähallitus, Museovirasto, elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset (Keski-Suomen ELY-keskus) ja maakuntien liitot (Uudenmaan liitto). Inventoinnit on tarkoitettu toteuttaa koko maassa vuoden

2014 loppuun mennessä, minkä jälkeen työryhmä käy läpi koko kerätyn aineiston ja tekee valtioneuvostolle ehdotuksen uudesta maisema-alueistuksesta. Uuden inventoinnin tulosten on tarkoitus tulla voimaan vuonna 2015. ■

Maisemanhoitoalueet

Suomessa on luonnonsuojelulain nojalla perustettu kolme maisemanhoitoaluetta valtakunnallisesti arvokkaille maisema-alueille. Ensimmäinen perustettiin vuonna 2007 Tammisaareen Skärlandetin maisema-alueelle. Skärlandet edustaa Suomenlahden sisäsaariston kulttuurimaisemaa, jonka erityispiirteisiin kuuluvat maankohoaminen ja laajamittainen laidunnus. Pohjoisosissa on tasaisia peltoja, joita rikkovat kallioiset metsä- ja pensaikkosaarekkeet. Eteläosassa on lahtia, salmia ja fladoja, joiden rannoilla on edustavia niittyjä. Alueella on muutenkin paljon erilaisia perinnebiotooppeja katajakedoista rantaniittyihin.

Toinen maisemanhoitoalue perustettiin viime vuonna Kauhajoen Hyypänjokilaaksoon. Hyypänjokilaakso edustaa Etelä-Pohjanmaan viljelylakeuksien kulttuurimaisemaa. Muuttilevää jokiuomaa ympäröi kaunis viljelymaisema, ja alueella on arvokasta pohjalaista rakennusperintöä. Luontoarvoihin kuuluvat useat lähteet ja kanjonimaiset puroumat. Hyypänjokilaakson maisemanhoidon tärkein tavoite on kyltien elinvoimaisuuden, perinteisen kulttuurimaiseman rakenteen, avoimuuden ja luontoarvojen säilyttäminen.

Uusin alue perustettiin tänä vuonna Kairalan ja Luiron kyliin Pelkosenniellä. Kairalan-Luiron maisemanhoitoalueella keskeisiä ovat maisemallisesti ja historiallisesti arvokkaat kylämaisemat. Kairalan ja Luiron kylissä on useita Lapin sodalta säästyneitä komeita peräpohjalaisia rakennuksia aina 1700-luvulta asti, ja kylät ovat muutenkin säilyttäneet hyvin maisemalliset erityispiirteensä. Maiseman selkärangana ovat kaksi jokea, Kitinen ja Luironjoki, joiden rannoille viljelykset, niityt ja asutus ovat asettuneet. Aluetta reunustaa Pyhä-, Luosto- ja Nivatunturi sekä matalammat vaarat. ■

Maisema-alueiden arvioinnin perusteet

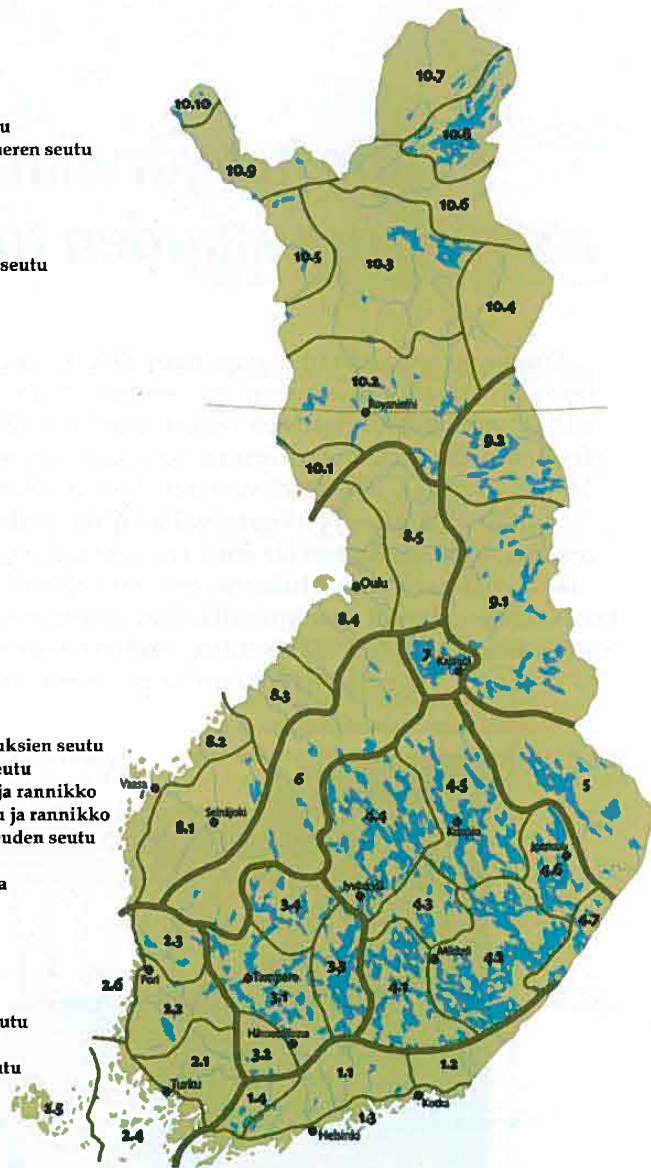
Inventoitujen alueiden arviointi perustuu sekä luonnon- että kulttuuripiirteisiin ja maiseman kokonaisuuteen, ja arvioinnille on tietyt kriteerit. Arvioinnin perusteella alueille määritellään arvoluokka, joka tässä yhteydessä voi olla joko valtakunnallisesti arvokas tai maakunnallisesti arvokas. Jos kriteerien ei katsota täyttyvän, jää alue ilman arvoluokkaa.

Arvioinnin kriteerit:

- Luonto, luonnonarvot ja luonnon monimuotoisuus
- Luonnonpiirteiden edustavuus, harvinaisuus, monipuolisuus ja alkuperäisyys
- Maiseman ja maankäytön historiallinen kehitys ja kehityksen jatkuvuus
- Kulttuuripiirteiden edustavuus, harvinaisuus, säilyneisyys ja alkuperäisyys
- Symboli- ja identiteetti-arvot (tapahtumapaikat, historialliset tapahtumat, alueen väestölle merkittävät piirteet)
- Alueen elinvoimaisuus ja nykyinen toimivuus
- Maisemakuvan yhtenäisyys, eheys ja vaikeuttavuus
- Maisemamaakunnan erityispiirteet, maisema-alue erityispiirteiden kuvaajana
- Maisemahäiriöt ja luonnonarvoja alentavat vauriot ja uhkatekijät ■

Suomen maisemamaakunnat ja -seudut

1. Eteläinen rantamaa
 - 1.1. Eteläinen viljelyseutu
 - 1.2. Kaakkoinen viljelyseutu
 - 1.3. Kiskon-Vihdin järvisseutu
2. Lounaismaa
 - 2.1. Lounainen viljelyseutu
 - 2.2. Ala-Satakunnan viljelyseutu
 - 2.3. Pohjois-Satakunnan järvisseutu
 - 2.4. Lounaisrannikon ja Saaristomeren seutu
 - 2.5. Ahvenanmaa
 - 2.6. Satakunnan rannikkoseutu
3. Hämeen viljely- ja järvimaa
 - 3.1. Keski-Hämeen viljely- ja järvisseutu
 - 3.2. Tammelan ylänköseutu
 - 3.3. Päijänteen seutu
 - 3.4. Pohjois-Hämeen järvisseutu
4. Itäinen Järvi-Suomi
 - 4.1. Lounais-Savon järvisseutu
 - 4.2. Suur-Saimaan seutu
 - 4.3. Savon selän seutu
 - 4.4. Keski-Suomen järvisseutu
 - 4.5. Pohjois-Savon järvisseutu
 - 4.6. Pohjois-Karjalan järvisseutu
 - 4.7. Laatokan-Karjalan seutu
5. Vaara-Karjala
6. Suomenselkä
7. Oulujärven seutu
8. Pohjanmaa
 - 8.1. Etelä-Pohjanmaan viljelylakeuksien seutu
 - 8.2. Etelä-Pohjanmaan rannikkoseutu
 - 8.3. Keski-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko
 - 8.4. Pohjois-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko
 - 8.5. Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden seutu
9. Kainuun ja Kuusamon vaaramaa
 - 9.1. Kainuun vaaraseutu
 - 9.2. Kuusamon vaaraseutu
10. Peräpohjola - Lappi
 - 10.1. Keminmaan seutu
 - 10.2. Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu
 - 10.3. Aapa-Lapin seutu
 - 10.4. Itä-Lapin tunturi- ja vaaraseutu
 - 10.5. Länsi-Lapin tunturiseutu
 - 10.6. Metsä-Lapin tunturiseutu
 - 10.7. Pohjois-Lapin tunturiseutu
 - 10.8. Inarijärven seutu
 - 10.9. Enontekiön pohjoinen tunturiseutu
 - 10.10. Käsivarren ylätunturien seutu

Kuva: Ympäristöministeriö